

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки РДГУ

Випуск 25

Рівне
Видавець О. Зень
2014

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 25. – Рівне: О. Зень, 2014. – 313 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан, кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне).

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила, кандидат історичних наук, професор (м. Рівне).

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне).

Члени редколегії:

Жилюк Сергій, доктор історичних наук, професор (м. Острог).

Киридон Алла, доктор історичних наук, професор (м. Київ).

Степанков Валерій, доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-Подільський).

Стоколос Надія, доктор історичних наук, професор (м. Рівне).

Троян Сергій, доктор історичних наук, професор (м. Київ).

Фісанов Володимир, доктор історичних наук, професор (м. Чернівці).

Чухліб Тарас, доктор історичних наук (м. Київ).

Швецова-Водка Галина, доктор історичних наук, професор (м. Рівне).

Шугаєва Людмила, доктор філософських наук, професор (м. Рівне).

*Свідоцтво про державну реєстрацію:
Серія КВ № 15857-4329Р від 12 жовтня 2009 р.*

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники.

Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 4 від 28 листопада 2014 р.

Згідно постанови президії ВАК України часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук (постанова від 17 квітня 2010 р.)

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. Остафова 31,
історико-соціологічний факультет РДГУ.
тел. 0-362-22-59-01
isfconf@mail.ru

У форту були виділені приміщення для зберігання пороху. Проблемним у форту був внутрішній зв'язок, якому тут надавалося велике значення. В Дубно працювала фортова телефонна станція. У воєнний час мали зв'язок з напівстанціями сіл Верба і Судобичі. Планувалося встановити географічну станцію на дзвіниці Почаївської Лаври [1,80].

Отже, в процесі будівництва форту він перетворився у міцне бетонно-земляне укріплення і став важливим оборонним об'єктом імперії на Заході. Структурні удосконалення військового і цивільного життя Дубенського форту-застави відбувалися протягом його існування.

Джерела та література

1. Гарбар М. Дубенський форт як унікальна пам'ятка українського фортечного мистецтва. // Воєнна історія України. Волинь та Полісся. // Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції 25-26 квітня 2013 року. Національний військово-історичний музей України. – К., 2013. – С.78 – 81.
2. Державний архів Рівненської області, ф. 497, оп. 1, спр. 1: Дубенський форт-застава.
3. ДАРО, ф. 497, оп. 1, спр. 7: Будівництво Тараканівського форту.
4. Курманський О., Пшеничний Ю. Сліди військового побуту на Тараканівському форті. – К., 2000. - №5. – С.6
5. Савчук П. О. Команда вищих офіцерів Дубенського форту-застави. // Воєнна історія України. Волинь і Полісся. – // Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції 25-26 квітня 2013 року. Національний військово-історичний музей України. – К., 2013. – С.219 – 223.
6. Ющенко М. До історії будівництва Дубенського форту-застави: особливості першого проекту 1885 року та французькі риси в архітектурі форту. // Воєнна історія України. Волинь та Полісся. Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції 25-26 квітня 2013 року. Національний військово-історичний музей України. – К., 2013. – С.25 – 27.

УДК 94: 008 (477.81/. 82)

Ю. Мосієвич

ІСТОРИЧНІ ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ ВОЛИНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті на матеріалах Волинської губернії, як складової частини Російської імперії у другій половині ХІХ ст., аналізуються фактори, які впливали на культурний розвиток в цій адміністративній одиниці. Зокрема, велике значення приділяється історичним та суспільно-політичним процесам в цей період. Доводиться, що царським урядом проводилася повна і тотальна русифікація краю.

Ключові слова: Волинська губернія, русифікація, «культурний терор», антипольська політика.

Particular article analyzes the factor that influenced on the cultural development of Volyn province as the part of the Russian empire in the second half of XIX century. Also, the special attention is paid to the historical, social and political processes of that period. It is proved that the tsar government carried out the total russification of the region.

Keywords: Volyn province, russification, «cultural terror», antipolish policy.

У процесі дослідження вітчизняного краєзнавства, важливим є з'ясування особливостей розвитку окремих регіонів. Це стосується і Волині як одного з історико-географічних регіонів сучасної України. В період незалежної України зацікавленість вітчизняної науки питаннями щодо реалізації самодержавством етноконфесійної політики на території Волинської губернії значно зростає (Баженів Л. [1], Батюшков П. [2], Киричук М. [7], Прищепа О. [16]). Питання історичного розвитку Волинської губернії широко розглядаються також і на сторінках «Літопису Волині» (Крамар Є. [8], Лавриченко Я. [9], Самчук У. [17]). Попри це взаємопов'язані процеси історичного та культурного розвитку краю розглядаються в новітній історіографії досить фрагментарно. Завдання даної статті полягає в тому, щоб на основі аналізу першоджерел та наукової літератури виявити домінуючі чинники історичного та суспільного характеру, які впливали на культурні процеси регіону, з'ясувати визначальні тенденції в діях російського самодержавства в національній політиці у другій половині ХІХ – поч. ХХ ст.

Історики схильні вважати, що як адміністративна одиниця, Волинь довгий час була відокремленою від решти земель України і не так границями державними, як політичними та культурними. Витворилася атмосфера відмінності настрою і поведінки тамтешнього населення.

Волинська губернія – адміністративна одиниця, де густина населення не була значною; в ній 8239 населених пунктів, 13 із яких це міста. З них Старокостянтинів, Рівне, Ізяслав, Дубно – це приватновласницькі міста. За віросповіданням у губернії було найбільше православних – 2 698 377, на другому місці були євреї – 548 176, чисельною була також група римо-католиків – 348 485 [6, с. 8].

Після другого і третього поділів Речі Посполитої землі Волині відійшли до Російської імперії. Із метою інкорпорації цих територій до складу царської Росії передбачалося поширити дію російського законодавства на міста цього регіону. Як відзначав І. Огієнко, «русифікація через школу, через суд та церкву широкою рікою текла до життя українського» [12, с. 123]. Царський уряд дотримувався русифікаторської політики і в культурних закладах, які були доступні широкому загалу, намагаючись не допустити культурного впливу інших народів на населення Волині.

Російська мова домінувала в багатьох сферах міського життя, і, зокрема, в освітніх закладах. Враховуючи специфіку історичних умов розвитку Південно-Західного краю, до якого відносилися і Волинська губернія, на практиці поширити відразу чинну дію було неможливо, оскільки потрібен був час, щоб привести норми діючого законодавства і звичаєвого права, яким тут користувались із давніх часів, у відповідність до суспільного ладу імперії. Подальша державна і суспільна діяльність по насадженню на Волині російської мови та православ'я знаходила свою реалізацію і за наступників Миколи І, а саме - Олександра ІІ, Олександра ІІІ та Миколи ІІ.

Друга половина ХІХ ст. пройшла під знаком реформ та контрреформ, які відбувалися у Російській імперії. Ці віяння торкнулися багатьох сфер суспільного життя. Зокрема, розпочате з другої половини 60-х рр. ХІХ ст. реформування народної освіти в царській Росії поступово долучило до неї і територію Волині. Осередками освіти та культури на цій території були насамперед міста, де були зосереджені основні сили суспільства. Провідну роль у розвитку освіти на Волині у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. відіграв губернський центр Житомир, у якому зосереджувалася найбільша частка всіх міських навчальних закладів Волинської губернії. Проте він навіть не міг конкурувати із найбільшим культурно-освітнім центром Правобережної України – Києвом.

Великим гальмом у розвитку культури на Волині була великодержавна шовіністична політика царизму. З метою русифікації українців у другій половині ХІХ ст. було видано ряд постанов і циркулярів (1863 р., 1876 р.), які забороняли створювати українські школи та інші культурно-освітні заклади [13, с. 59].

Згідно з Емським указом 1876 р. викладання в школах велось російською мовою. У галузі народної освіти царським урядом проводилася русифікаторська політика, яка виключала можливість викладання в міських школах Волинської губернії українською мовою або мовами інших національностей. Російська мова домінувала в багатьох сферах міського життя, і, зокрема, в освітніх закладах.

В 1892 р. уряд наказував цензорам заборонити переклади на українську мову, в 1894 р. царські урядовці знову рішуче нагадували про заборону ввозити українські книжки із-за кордону, а через рік, у 1895 р., забороняють навіть дитячі українські читанки [7, с. 409].

Вивчення історичних джерел свідчить про те, що духовну та матеріальну культуру Волині не можна розглядати, не враховуючи її національний конгломерат. У Волинській губернії досить чисельним було польське населення. Після придушення польського повстання 1831 р. при імператорі Миколі І починається посилене обрусіння краю і примусове воз'єднання уніатів із православною церквою. В той час в одній лише Волині було схилено до прозелітизму більше ніж 100 тис. уніатів. У 1832 р. в краї відновлено верховенство російської мови; був закритий Кременецький польський лицей, а в Києві був відкритий університет

святого Володимира для насадження вищої освіти в Південно-Західному краї, в який були перевезені із Кременецького ліцею багата бібліотека, музеї та колекції [5, с. 125].

У 1840 р. на цій території в дію вступає російське законодавство, замість Литовських статутів, які були відмінені ще за Катерини II, але відновлені за царювання Павла I. В цей період на Волині відбудовано і збудовано багато храмів, які були виразниками навернення в православ'я. Найкращим зразком знову зведених храмів у Волинській губернії є звичайно ж Преображенський кафедральний собор у Житомирі, який збудовано в російському стилі у 1866-1874 рр.; багато монастирів і храмів, які були католицькими, було повернуто у православ'я (Почаївський, Кременецький, Дерманський) [5, с. 126].

Докладалося багато зусиль для розповсюдження російської освіти в губернії. Після придушення польського повстання всі польські школи були закриті, а замість них відкрито дві російські гімназії в Житомирі і Луцьку, яка згодом була перенесена до Рівного [5, с. 126]. Основним методом насадження російської мови стало розповсюдження російської освіти. Починають відкриватися державні та приватні жіночі та чоловічі гімназії, реальні училища, комерційні училища та інші навчальні заклади [5, с. 127]. У Волинській губернії було відкрито багато народних шкіл для початкової освіти дітей у російському православному дусі.

На допомогу державі в цьому питанні досить часто приходили і приватні особи. Особливої уваги заслуговує діяльність графині Антоніни Дмитрівни Блудової, яка виконала заповіт свого батька та відкрила в його пам'ять Вище жіноче училище імені Д.Н. Блудова. Зі смертю своєї засновниці навчальний заклад припинив існування [5, с. 128].

Отже, можна із впевненістю сказати про застосування державною владою проти польської шляхти так званого культурного терору. Водночас виділимо деякі окремі винятки із правил: «після 1855 р. Олександр II дозволив вивчення польської мови в кількох гімназіях і школах. У Рівному, мастку Любомирських, дозволено викладати польську мову М. Дубецькому» [3, с. 297], який був вчителем Рівненської чоловічої гімназії.

Відразу після польського повстання 1863 р., яке співпало з відміною кріпацтва, царизмом була розгорнута особлива законодавча діяльність, спрямована з одного боку на зменшення впливу поляків у західному краї, а з другого – на посилення у губерніях російського елементу [11, с. 114]. Розпочався новий етап у проведених російським урядом антипольської політики.

Він характеризувався тим, що після поразки повстання 1863 р. польське населення було позбавлене можливості навчати своїх дітей рідною мовою та здійснені дії з метою ослаблення польського впливу на економічне і політичне життя краю. 26 березня 1864 р. був прийнятий закон про заміну в Південно-Західному краї начальників і керівників цивільних установ польської національності (католиків) особами православного віросповідання.

Крім поляків, у пореформену добу ще однією чисельною групою міського населення Волинської губернії була єврейська громада, яка продовжувала зберігати традиційну систему освітніх закладів, які утримувалися за рахунок як громадських, так і приватних коштів [10, с. 84]. Незважаючи на перепони в здобутті освіти (відсутність державного фінансування та царське законодавство стосовно обмежень кількості євреїв у середніх навчальних закладах до 10 % від загального числа учнів), рівень грамотності євреїв Волинської губернії (32,6 % уміли читати і писати) був набагато вищий, ніж українців (9,3 %) [14, с. 112].

У Волинській губернії було відкрито єдиний на території вищий навчальний заклад, де педагогічною майстерністю оволодівали майбутні вчителі суто єврейський шкіл та училищ – Житомирський єврейський вчительський інститут (1873-1885 рр.). Він давав ґрунтовні знання із загальноосвітніх предметів. За час його існування в його стінах здобули освіту більше 200 єврейських юнаків. Випускники закладу в певній мірі вирішили проблему кадрового забезпечення єврейських навчальних закладів всієї «смуги осілості». Проте, започаткування середньої і вищої освіти євреїв на Волині у XIX ст. не знайшло свого продовження. Причиною стало те, що російський уряд боявся юдаїзації середньої і вищої освіти євреїв, а єврейські громадські та релігійні діячі в більшості вважали, що державні навчальні заклади несуть в собі небезпеку русифікації і асиміляції єврейських мас.

Належним чином вирішувати питання благоустрою, розвитку народної освіти, соціальної благодійницької діяльності не дозволяли обмежені джерела фінансування волинських міст та нерациональне використання коштів самими міськими управліннями [16, с. 164]. У 1861-1862 рр. видатки на народну освіту не були передбачені в усіх без винятку приватновласницьких містах. Це, без сумніву, позначилося на рівні писемності міського населення. Перший загальний перепис населення Російської імперії засвідчив, що в міських поселеннях Волині він був нижчим від середніх показників, зафіксованих серед міського населення всієї царської Росії [16, с. 217]. 21 березня 1902 р. в цілях сприяння розповсюдження у Волинській губернії російської грамотності та православ'я тут почало свою діяльність «Волинське братство грамотності» [5, с. 128].

Маючи на меті утримати контроль над культурною сферою міського життя, держава всіляко сприяла відкриттю бібліотек, які сприяли б розповсюдженню російської культури серед широких верств населення. Відкриття першої публічної бібліотеки відбулося в 1866 р. у Житомирі. Ініціаторами її заснування виступила місцева громадськість. Книжковий фонд бібліотеки нараховував більше 2200 книг і складався переважно з науково-популярних видань, художніх творів російських письменників та історичної літератури [4, с. 278].

Великий внесок у розвиток культури Волині робили створені в той час братства: Яполотське, яке діяло в Рівненському повіті, Олександро-Невське (Кременецький повіт), Хрестовоздвиженське, яке діяло в Луцьку та Староконстантинові, Преображенське братство в Дубно, Почаєвське просвітительне та братство у Володимиро-Волинському, яке мало свою бібліотеку, яка була створена у 1887 р. Особливо різносторонньою була діяльність Острозького братства, яке створило училище для освіти дітей православного віросповідання, лікарню, побудувало храм в ім'я святих Кирила та Мефодія, бібліотеку та пансіонат [5, с. 128]. Душею Яполотського братства була російська письменниця Н. С. Соханська. На пожертвування з Росії вона відкрила при братстві школу і надавала допомогу церквам та братствам Рівненського повіту [2, с. 302].

Із 70-х років XIX ст. важливим фактором прискорення розвитку волинських міст починає виступати залізничне сполучення, що внесло свої корективи як і у архітектурно-планувальний розвиток міст, так і сприяло їх культурному розвитку. Зокрема, культурне життя значно поживалося у тих містах, які мали залізничні станції (Рівне, Здолбунів, Луцьк, Ковель). Театральні трупи нерідко відвідували ці провінційні міста зі своїми програмами, залучаючи таким чином їхніх жителів до культурних надбань та активніше долучали їх до театрального мистецтва [16, с. 237]. Перший міський театр на Волині був заснований у Житомирі ще на початку XIX ст.

Царська адміністрація намагалася змінити зовнішній вигляд волинських міст, щоб подолати їх зв'язок із минулим і зробити відповідними до російських стандартів губернських та повітових центрів. У пореформений період прискорені темпи містобудування були притаманні Житомиру, де найбільш яскраво виявилась різноманітність містобудівельної практики. Цьому сприяв його офіційний статус як центру губернії, що змушувало державну адміністрацію зводити нові адміністративні та громадські будівлі [16, с. 194].

XIX ст. увійшло в історію української культури як час національно-культурного відродження. У цей період історією і побутом Волині зацікавилось чимало науковців і дослідників. В 40-х роках науковий інтерес до Волині проявив видатний український історик Микола Костомаров, котрий, будучи вчителем Рівненської реальної школи, зібрав багато етнографічного матеріалу. П. Чубинський зосередив увагу на вивченні культури Подільської, Київської та Волинської губерній. Багато археологічних досліджень для вивчення Волині провів у другій половині XIX ст. Володимир Антонович. У відображенні минулого Волинського краю важливу роль відіграли «Волинські єпархіальні відомості», які почали виходити з 1867 року [7, с. 413].

У 90-х роках повністю оформився краєзнавчий рух. Були створені Волинське церковно-археологічне товариство (1894-1915 рр.) і Товариство дослідників Волині (1900-1920 рр.). Всупереч русифікаторській політиці самодержавства об'єктивними своїми дослідженнями і публікаціями з місцевої історії, матеріальної та духовної культури Волині діяли в контексті українського національного відродження [1, с. 20]. Найвідомішим серед діячів «Товариства дослідників Волині» був видатний фольклорист, етнограф В. Кравченко, який видав у працях товариства три томи своїх розвідок. Волинь вивчав голова економічної секції «Товариства дослідників Волині» Я. Яроцький, який був обраний директором музею в Житомирі.

З Волини пов'язане життя Володимира Короленка, який у 1866-1871 рр. навчався в Рівненській чоловічій гімназії. Письменник був членом багатьох громадських товариств, у тому числі був обраний почесним членом «Товариства дослідників Волині» [15, с. 502].

Восени 1846 р. на Волині побував Т. Г. Шевченко. Про відвідання поетом ряду міст і сіл цього краю збереглися скрупулезні документальні дані. Як співробітник Археологічної комісії він мав побувати в ряді місць Волині з метою запису народних пісень і переказів, збирання давніх рукописів, опису та змалювання пам'яток старовинної архітектури. Вся волинська частина подорожі тривала десь близько 15 днів.

У Почасві поет пробув найдовше, оскільки мав конкретне завдання: змалювати загальний зовнішній та внутрішній вигляд лаври та краєвид на околицю з тераси. Очевидно, що маршрут самого Шевченка Волинню описаний у написаній на засланні повісті «Варнак», герої якої подорожують з Почасва до Кременця, далі через с. Верби до Дубна, звідти через Острів, Корець до Новограда-Волинського [8, с. 37-38]. Про перебування Шевченка у Берестечку, Луцьку, Ковелі та Рівному документально підтверджених фактів немає, а численна кількість поетичних творів, написаних автором про Берестецьку битву не можуть слугувати підтвердженням цього.

З Волинню пов'язане життя та творчість Лесі Українки, яка зайняла почесне місце серед діячів світової культури, а в українській літературі одне з перших місць. Міцна, принципова, послідовна і національно свідомо постава Волині властива творчості великої волинянки.

Українці під царською Росією переживали велику русифікацію, що реалізовувалося церквою, школою та адміністрацією. Церковні братства на Волині були знищені ще за польського панування, тому обороняти українську культуру і духовність вже не було кому. Одиноким позитивом московської окупації було те, що 1839 р. на церковному соборі була одностайно анульована унія. Спільна православна віра найбільше прив'язувала корінних жителів Волині до Росії, одночасно забезпечуючи збереження в них релігійної самосвідомості. Перед тим русифікаторським курсом селянство Волині замкнулося своїми моральними кордонами від русифікаційних міст і жило своїми неписаними моральними законами [9, с. 10].

На думку Уласа Самчука, земля Волинська, як поняття політичне, розташована не в епіцентрі, а на краю тих теренів, де визначалися «ритми» подій як у імперії Романових, так, тим паче, і світу. Це, стверджував письменник, була земля окраїнна». Провінція за стилем, за смаком, за виявом – оцінював її дух У. Самчук. З таким його судженням, на наш розсуд, не можна не погодитися [17, с. 22].

Отже, враховуючи вище сказане, можна зробити висновок, що Російська імперія проводила відверто русифікаторську політику щодо Волинської губернії у другій половині XIX ст. Відміна дії Литовського статуту як законодавчого кодексу, створення умов для поширення російської освіти та культури, ліквідація греко-католицької церкви й зміцнення позицій православної церкви були важливими заходами на шляху реалізації цієї мети.

Джерела та література

1. Баженов Л. В. Основні історіографічні школи XIX - на початку XX ст. Історико-краєзнавче вивчення Волині / Л. В. Баженов // Велика Волинь: минуле і сучасне (матеріали міжнародної наукової краєзнавчої конференції). – Хмельницький, 1994. – С. 17-20.
2. Батюшков П. М. Волинь. Історичні долі південно-західного краю / П. М. Батюшков – Дніпропетровськ: Січ, 2004. – 424 с.
3. Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831-1863) / Д. Бовуа – К.: ІНТЕЛ, 1996. – 415 с.
4. Боцяновський В. Ф. Публичная библиотека в Житомир / В. Ф. Боцяновський // Киевская старина. – 1891. – Т. XXXIV. – С. 254-283.
5. Волинская губерния. Географическо-исторический очерк губернии в связи с историей Малороссии и Заадной России в XVII и XVIII вьках. Составил С.М. Каретников. Издания третье. Почасвь. 1912 г. – 176 с.
6. Известия Волинскаго губернскаго земства. - №35-36. - Житомир. – 325 с.
7. Киричук М. Волинь земля українська / М. Киричук – Луцьк, 2005. – 530 с.
8. Крамар Є. С. Про подорож Шевченка на Волині / Є. С. Крамар // Літопис Волині. Науково-популярний збірник волинознавства. – 1977-1978. - №12. – С.33-43.
9. Лавриченко Я. Велика Волинь між двома війнами / Я. Лавриченко // Літопис Волині. Науково-популярний збірник волинознавства. – №15 – С. 8-39.
10. Надольська В. В. Система єврейської освіти на Волині у другій половині XIX ст. / В. В. Надольська // Звягень древній і вічно молодий: Тези всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції – Новоград-Волинський, 1995. – С. 84-85.
11. Надольська В. В. Волинь у складі Російської імперії: полонізація і русифікація / В. В. Надольська // Панорама політологічних студій: науковий вісник РДГУ. – Вип. 2.- Рівне: РДГУ, 2008. – С. 110-117.
12. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу / І. Огієнко – К.: Фірма «Довіра», 1992.- 141 с.
13. Оксенюк Р. Нариси історії Волині (1861-1939) / Р. Оксенюк – Львів, видавництво Львівського університету, 1970. – 276 с.
14. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г., СПб.: Изд. Центр. статист. ком. МВД, 1904. – Т. VIII. Волинская губерния. – 281 с.
15. Пономарьова Т. О. Родина письменника В.Г. Короленка на Волині / Т. О. Пономарьова // Велика Волинь: минуле і сучасне (матеріали міжнародної наукової краєзнавчої конференції). – Хмельницький, 1994. – С. 502-505.
16. Прищеп О.П. Міста Волині у другій половині XIX - на початку XX ст. / О. П. Прищеп – Рівне: ПП ДМ, 2010. – 287 с.
17. Самчук У. Волинь незабуття. Слово до ювілею 25-річчя Інституту дослідів Волині у Вінніпезі / У. Самчук // Літопис Волині. Науково-популярний збірник волинознавства. – 1977-1978. - №12. – С. 15-25.

УДК: 373.2 (091) (477.81/.82) «1900 / 1944»

Т. Поніманська, В. Добровичська

З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ НА ЗАХІДНІЙ ВОЛИНІ (ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ – 1944 РІК)

У статті вперше здійснено спробу ретроспективного комплексного аналізу становлення і розвитку дошкільної освіти на теренах Західної Волині. Звернено увагу на поширення передових педагогічних ідей в освітньому просторі України щодо дошкільного виховання дітей. Показано поступ дошкільної освіти на Волині в умовах Російської імперії (поч. ХХ ст. – 1917 р.), національно-визвольних змагань українського народу (1917–1921 рр.), Другої Речі Посполитої (1921–1939 рр.), радянської влади (1939–1941 рр.) та німецького окупаційного режиму (1941–1944 рр.). Проаналізовано тяглість культурно-просвітницької праці педагогів з упровадження засад дошкільного виховання на території волинського регіону.

Ключові слова: Західна Волинь, дошкільне виховання, дитячий садок, педагоги, інтелігенція.

It was the first attempt in article of retrospective complex analysis of formation and development of pre-school education on the territory of Western Volyn. The attention was payed to the dissemination of advanced pedagogical ideas in the educational space of Ukraine regarding to pre-school children education. It was showed the step of pre-school education in Volyn in the conditions of the Russian Empire (XX century – 1917), the national liberation struggle of the Ukrainians (1917–1921), the Second Rich Pospolyta (1921–1939), the soviet authorities (1939–1941) and German occupation regime (1941–1944).

It was analyzed in article the connection of cultural and educational work of teachers to implement the principles of pre-school education on the Volyn region territory.

Keywords: Western Volyn, pre-school education, kindergarten, teachers, intelligentsia.

Постановка наукової проблеми та її значення. Становлення і розвиток дошкільних закладів на території Західної Волині не був предметом наукових історичних студій. Цей регіон (сучасні Рівненська, Волинська та частина Тернопільської областей) упродовж досліджуваного періоду перебував у складі різних держав, у яких складалася певні традиції і тенденції щодо дошкільного виховання, що згодом втілювалися і на Волині, набуваючи самобутніх явищ.

У період Російської імперії, національно-визвольних змагань українського народу та Польської держави дошкільній освіті на державному рівні належна увага не приділялася. Цією ланкою роботи займалися громадські організації і прогресивна педагогічна інтелігенція, яка розуміла важливість і значення не лише опіки над дітьми в ранньому віці, а й потреби цілеспрямованого навчального та виховного процесу, який є фундаментом для подальшого їх розумового та фізичного розвитку.

Виятком є короткотривалий радянський період 1939–1941 рр., коли дитячі садки були ланкою освітньої системи та фінансувалися державним коштом. Однак відсутність інформації щодо створення дитячих садків в офіційних джерелах відділів

ЗМІСТ

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Ковальова О. ДАВНЬОРУСЬКА ХРАМОВА АРХІТЕКТУРА І СИМВОЛІКА ПРАВОСЛАВНОГО ХРАМУ	3
Жарська О. ЛУННИЦІ З ФОНДІВ КУЛЬТУРНО-АРХЕОЛОГІЧНОГО ЦЕНТРУ «ПЕРЕСОПНИЦЯ»: ХАРАКТЕРИСТИКА ТА СЕМАНТИКА ЇХ ПОХОДЖЕННЯ	5
Кузьма Т. ІСТОРИЧНІ ТРАДИЦІЇ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ТА БЛАГОДІЙНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	8
Петрик В. ВІД ГОРОДА ДО МІСТА - ТРАНСФОРМАЦІЯ УРБАНІСТИЧНОЇ СТРУКТУРИ МІСТ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (КОРОЛІВСТВА РУСИ) У XIII-XIV ст.	11
Блануца А. УКРАЇНСЬКІ КНЯЗІВСЬКО-ШЛЯХЕТСЬКІ РОДИ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ «УКРАЇННИМИ» ПРИКОРДОННИМИ МІСТАМИ/ЗАМКАМИ У РАННІЙ НОВИЙ ЧАС	13
Альмес І. РУКОПИСНІ КНИГИ У КРЕХІВСЬКОМУ МОНАСТИРІ В XVII-XVIII ст. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ІНВЕНТАРНИХ ОПИСІВ)	16
Островська Ю. ЦЕРКОВНЕ БУДІВНИЦТВО ПІД ПАТРОНАТОМ ІВАНА СТЕПАНОВИЧА МАЗЕПИ	19
Синяк І. ПРИКОРДОННІ «ЛЮБ'ЯЗНОСТІ». ЕТЮДИ З ІСТОРІЇ ЗАПОРОЗЬКО-ПОЛЬСЬКИХ СТОСУНКІВ ДОБИ НОВОЇ СІЧІ (1734 – 1775) (ДЕКІЛЬКА ДОКУМЕНТІВ З ГОЛОВНОГО АРХІВУ ДАВНІХ АКТІВ У ВАРШАВІ)	20
Рудянин І. РОЗВИТОК ОСВІТИ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ, ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ ДІЯЛЬНОСТІ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА (1772-1914 рр.)	25
Шеретюк Р. ЕТНОКУЛЬТУРНА АСИМІЛЯЦІЯ НАСЕЛЕННЯ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ЯК ОДИН ІЗ ПРОВІДНИХ НАПРЯМІВ ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЇ (1825-1839 рр.)	27
Самчук Т. ВИКЛАДАННЯ ТАНЦІВ В УНІВЕРСИТЕТІ СВ. ВОЛОДИМИРА (1834-1859)	30
Парфенюк Л. ТАРАС ШЕВЧЕНКО ЯК ДОСЛІДНИК ПЕРЕСОПНИЦЬКОГО ЄВАНГЕЛІЯ	34
Стоколос Н. НИЩЕННЯ КУЛЬТУРНОГО СПАДЩИНИ ЙОСАФАТА НА ТЕРЕНАХ ХОЛМЩИНИ І ПІВДЕННОГО ПІДЛЯШШЯ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX ст.): ЧИННИКИ, ОСНОВНІ ВІХИ, НАСЛІДКИ	36
Марек М. ЛЕМКІВЩИНА - ПРОБУДЖЕННЯ, КОНФЛІКТ, НЕВІДОМЕ МАЙБУТНЄ	38
Березняк Я. ДІЯЛЬНІСТЬ КІНСЬКИХ ЗЕМСЬКИХ ПУНКТИВ В ТАВРІЙСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX ст.)	40
Зюбровський А. ХЛІБНА ЛОПАТА, КОЦЮБА, ПОМЕЛО: ЇХ ТЕХНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ОБРЯДОВІ ФУНКЦІЇ В НАРОДНІЙ КУЛЬТУРІ ПОВСЯКДЕННЯ УКРАЇНЦІВ КІНЦЯ XIX – СЕРЕДИНИ XX ст.	41
Брязкало Т. ПІДОПЛІЧКО ІВАН ГРИГОРОВИЧ (1905–1975): ЖИТТЯ ТА НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ (ДО 110-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)	43
Шавлинский Н. ПРЕДУСЛОВИЯ СОЗДАНИЯ БЕЛОРУССКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ В ОДЕССЕ И ИХ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В КОНЦЕ 1917 - НАЧАЛЕ 1918 гг.	46
Левчук І. ВЕКТОРИ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД «ГРОМАДСЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ ПРАЦЮЮЧИХ ЖІНОК»	47
Лебедюк Є. ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ЦЕРКОВНОГО УСТРОЮ ОРГАНІЗАЦІЇ ЄХСС	50
Безсмертний А. ВЗАЄМОВІДНОСИНИ СОЮЗУ УКРАЇНСЬКИХ КУПЦІВ ІЗ УКРАЇНСЬКОЮ КООПЕРАЦІЄЮ У 1920-х-1930-х рр. XX ст.	52
Павлюк Я. ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ СТАТУС УКРАЇНЦІВ ПІСЛЯ 1921 р.	54

Гуменюк О. ЕВОЛЮЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА СРСР ПРО ШЛЮБ ТА СІМ'Ю: УКРАЇНСЬКА СКЛАДОВА	55
Білан С. РЕПРЕСІЇ СТАЛІНСЬКОГО РЕЖИМУ ПРОТИ ПРЕДСТАВНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ АГРАРНОЇ НАУКОВОЇ ШКОЛИ	57
Каплюк О. ЗАКАРПАТСЬКІ УКРАЇНЦІ В ЧЕХОСЛОВАЦЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАННЯХ В СРСР В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	59
Карпуніна Т. АГІТАЦІЙНА ТА АНТИРЕЛІГІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ СЕРЕД НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	62
Костишин Е. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УРСР НАПЕРЕДОДНІ ПЕРЕБУДОВИ	67
Галішевський В. ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ М. БРАЙЧЕВСЬКОГО У 1991 – 2001 рр.	70
Дубей В. ОСНОВНІ ВІХИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ АВТОМОБІЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ (1991-2010 рр.)	73
Літвік Ю. ФЕНОМЕН ПОЛІТИЧНОГО ПРАВОСЛАВ'Я: СПРОБА РЕЛІГІЄЗНАВЧОГО АНАЛІЗУ	75
Яроцький П. ІНСТИТУАЛІЗАЦІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ КАТОЛИЦИЗМУ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ	79
Гайдай О. ЗА КРОК ДО «ЛЕНІНОПАДУ»: ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИХ ОБЛАСТЕЙ ДО КОМУНІСТИЧНИХ ПАМ'ЯТНИКІВ В 2013 р.	82
Пержун В. СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ: ФАКТОРИ ЗБЕРЕЖЕННЯ, АКТУАЛЬНІСТЬ ІСНУВАННЯ, СУЧАСНІ СОЦІОКУЛЬТУРНІ ПЕРЕВАГИ	86
Радецька А. PROCES ROZWOJU FEMINIZMU W NIEPODLEGLEJ UKRAINIE ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM SFERY AKTYWIZMU OBYWATELSKIEGO I ŚRODOWISKA AKADEMICKIEGO	88
Самотіс Я. АТРИБУТИВНІ ЕЛЕМЕНТИ У ВЕСНЯНІЙ ОБРЯДОВСТІ УКРАЇНЦІВ: СИМВОЛІЧНІ ФУНКЦІЇ ТА ЇХ ЛОКАЛЬНА СПЕЦИФІКА	89
Урбан М. KRZYTKA HEROICZNEGO OBRAZU STEPANA BANDERY WE WSPÓŁCZESNEJ PUBLICYSTYCE UKRAIŃSKIEJ	93
Мишков В. СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БЛОКРИНИЦЬКОЇ ІЄРАРХІЇ СТАРООБРЯДЦІВ В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ	96
Шугасва Л. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ АНТИТРИНІТАРИЗМУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	97
Двойнінова О., Кушпетюк О. ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНЦІВ ПОРТУГАЛІЇ З МЕТОЮ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	99
Ворон Оксана ПРОПОВІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РКЦ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ФОРМИ ТА МЕТОДИ «НОВОЇ СВАНГЕЛІЗАЦІЇ»	101
Докаш В. РЕЛІГІЯ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН ТА ІНТЕГРАТОР УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	104
Рудик О. СУЧАСНИЙ СТАН ТА МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ УКРІПЛЕНИХ РАЙОНІВ УКРАЇНИ	107
ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС	
Пословська А. АРХЕОЛОГІЧНІ ДЖЕРЕЛА У ВИВЧЕННІ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВА ВОЛИНИ ДАВНЬБОРУСЬКОГО ЧАСУ	110
Баланович В. СВИНЦЕВІ ПЛОМБИ ДОРОГОЧИНСЬКОГО ТИПУ З ПЕРЕСОПНИЦІ	112
Терський С. ЛІТОПИСНА ПЕРЕСОПНИЦЯ У СИСТЕМІ МІСТ СХІДНОЇ ВОЛИНИ ОРДИНСЬКОГО ПЕРІОДУ (середина XIII–XIV ст.)	116
Ващук Д. ДО ПИТАННЯ ВОЛОДІННЯ ЗАМКОМ РІВНЕ РОДИНОЮ ОСТРОЗЬКИХ У СЕРЕДИНІ XVI ст.	121

Серебрякова О. МАНТИЧНІ ДІЇ З КІЛКАМИ В ОБРЯДОВІЙ ПРАКТИЦІ ЖИТЕЛІВ ЧЕРКАЩИНИ	124
Кривенко А. АПОТРОПЕІЧНА СЕМАНТИКА ВОДОХРЕСНОЇ ОБРЯДОВОСТІ У ВОЛИНЯН (НА ОСНОВІ ПОЛЬОВИХ МАТЕРІАЛІВ З СОКАЛЬЩИНИ)	126
Мельничук Д. ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬОЇ ТА ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ У ВОЛИНСЬКІЙ ЄПАРХІЇ (кінець XVIII-початок XX ст.)	128
Казначєєва Л. ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛИНСЬКИХ ГУБЕРНСЬКИХ ПРЕДВОДИТЕЛІВ ДВОРЯНСТВА	130
Трофімук-Кирилова Т. НАЙМ “ДОБРОВОЛЬЦІВ” ЯК СПОСІБ УХИЛЕННЯ ЄВРЕЙСЬКИХ ГРОМАД ВІД ВИКОНАННЯ РЕКРУТСЬКОЇ ПОВИННОСТІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ)	135
Чибирак С. ПАВЛО ЧУБИНСЬКИЙ І ВОЛИНЬ: ДО 175-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ	138
Абрамчук О. СТАНОВЛЕННЯ ДУБЕНСЬКОГО ФОРТУ	140
Мосієвич Ю. ІСТОРИЧНІ ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ ВОЛИНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.	141
Поніманська Т., Доброчинська В. З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ НА ЗАХІДНІЙ ВОЛИНІ (початок ХХ ст. – 1944 р.)	143
Федорчук С. ХМЕЛЯРСТВО НА ЗАХІДНІЙ ВОЛИНІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1921–1939 рр.)	148
Переходько Н. АПТЕЧНА МЕРЕЖА У ВОЛИНСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ (1921–1939 рр.): ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ТА ДІЯЛЬНІСТЬ	151
Іванов С. ОСВІТА НА ВОЛИНІ В РОКИ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941–1944 рр.)	154
Зек Б. УКРАЇНСЬКА ДОПОМІЖНА АДМІНІСТРАЦІЯ ЛУЦЬКА У РОКИ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ	157
Іценко О. ТРАГІЧНА ЗАГИБЕЛЬ ЕКЗАРХА АВТОНОМНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ АЛЕКСІЯ (ГРОМАДСЬКОГО)	160
Савчук П. РОЛЬ ПРОПАГАНДИ У БІЛЬШОВИЗАЦІЇ МАС У 1943-1945 рр.	163
Зиль В. СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИЙ ВИМІР БОРОТЬБИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ З НАЦІОНАЛІСТИЧНИМ ПІДПІЛЛЯМ НА ВОЛИНІ (1944-1950-ті рр.)	166
Сорочинська Т. СКЛАДОВІ КОМПОНЕНТИ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ РІВНЕНЩИНИ ПОВОЄННОГО ПЕРІОДУ	168
Гілевич І. ОСНОВНІ ГОСПОДАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ ПОЛІЩУКІВ У НАУКОВИХ СТУДІЯХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ ст.	170
Ларькіна Л. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ПІДґРУНТЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ КОМІСІЯМИ СПРІЯННЯ ЗА ДОТРИМАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО РЕЛІГІЙНІ КУЛЬТИ У 60-80-ті рр. ХХ ст.	173
Чура О. РЕЛІГІЙНИЙ РЕНЕСАНС У ЛЬВОВІ НАПРИКІНЦІ 80-х ПОЧАТКУ 90-х рр. ХХ ст. У РЕЦЕПЦІЇ КОМУНІСТИЧНОЇ ВЛАДИ МІСТА	175
Чура В. ФІНАНСОВЕ СТАНОВИЩЕ РІВНЕНСЬКОГО ОБЛАСНОГО КОМІТЕТУ КПРС-КПУ В УМОВАХ РОЗГОРТАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОГО РУХУ НАПРИКІНЦІ 80 – ПОЧАТКУ 90-Х рр. ХХ ст.	177
Біляковський П. ЗАМОЧУВАННЯ ХРЕСТІВ У РИТУАЛЬНИХ ПРАКТИКАХ ВИКЛИКАННЯ ДОЩУ (ЗА ПОЛЬОВИМИ МАТЕРІАЛАМИ З УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ)	180
Горошко Л. «ДОКИ ЩЕ НЕ РОЗСИПАЛАСЯ» (ОБРЯДОДІЇ З ВОДОЮ ПІД ЧАС НАРОДИН У ЧЕРКАСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ)	183
Немеєч В. ДЕРЕВЦЕ ЯК ПРЕДМЕТНО-СИМВОЛІЧНИЙ КОМПОНЕНТ ВЕСІЛЬНОГО РИТУАЛУ: ВОЛИНСЬКО-ПОКУТСЬКІ ПАРАЛЕЛІ (НА МАТЕРІАЛАХ З РАДЕХІВСЬКОГО І БОГОРОДЧАНСЬКОГО РАЙОНІВ)	185

Булга І. ФОРМИ ПРАВОСЛАВНОЇ РЕЛІГІЙНОСТІ СУЧАСНОЇ ВОЛИНИ: СПРОБА ТИПОЛОГІЗАЦІЇ	186
Грипич С. ІСТОРИЧНЕ КРАСЗНАВСТВО ЯК ОСНОВА СУЧАСНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ (НА ПРИКЛАДІ ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ)	189
ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: НАУКОВИЙ ДИСКУРС	
Патяка О. ШТАНДАРТИ СТАРОДАВНЬОГО РИМУ: РИСИ ВОЄННО-САКРАЛЬНОГО ФЕНОМЕНУ	192
Тимчук І. ХРИСТІЯНІЗАЦІЯ ВЕЛИКОГО НОВГОРОДА	194
Сосновая Л. АЛЕНОРА АКВИТАНСЬКА - ВИДАТНА ЧИ ТИПОВА КОРОЛЕВА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ?	197
Лашта В. ЗАВОЮВАННЯ ЄВРОПЕЙЦІВ У ЛАТИНСЬКІЙ АМЕРИЦІ	198
Лашта І. КОЛОНІЗАЦІЯ ПІВДЕННОЇ І ЦЕНТРАЛЬНОЇ АМЕРИКИ В XV –XVII ст.	199
Петраускас Р. МЕЖДУ ВІЛЬНЮСОМ И КИЕВОМ: ЛИТОВСКИЕ ВЕЛЬМОЖИ ВО ГЛАВЕ КИЕВСКОГО ВОЕВОДСТВА В XV– НАЧАЛЕ XVI вв.	200
Самчук І. ДУХОВНО-СУСПІЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ СТАРООБРЯДНИЦТВА	204
Ціватий В. ДИПЛОМАТИЧНІ СИСТЕМИ ТА ІНСТИТУТИ ДИПЛОМАТІЇ ДОБИ РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ (XVI-XVIII ст.): ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ	205
Константинов В. ОТНОШЕНИЯ МОЛДАВИИ И РЕЧИПОСПОЛИТЫ ВО ВРЕМЕНА ПЕРВОГО ГОСПОДАРСТВА ШТЕФАНА ТОМШЫ II (1611-1616)	208
Малов А. НЕВЕЛЬСКОЕ «СИДЕНИЕ» 1613–1619 гг.	210
Плюта Н. РОЗВИТОК КОЛОНІАЛЬНОЇ ІДЕЇ У ФРАНЦІЇ В НОВИЙ ЧАС	220
Зелена В. ЖІНОЧА ОСВІТА В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ: ІНІЦІАТИВА ДЕРЖАВИ ЧИ СУСПІЛЬСТВА?	223
Герштун А. ПРИЧИНИ ТА ПЕРЕДУМОВИ АНГЛО – БУРСЬКОЇ ВІЙНИ 1899-1902 рр.	225
Кондратюк М. Т. Г. МАСАРИК ЯК ВИРАЗНИК ІДЕОЛОГІЇ ЧЕСЬКОЇ ВЛАДИ ЩОДО ВЗАЄМОВІДНОСИН ДЕРЖАВИ, ЦЕРКВИ ТА ШКОЛИ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.	228
Гнідик І. ПОЧАТКИ ДІЯЛЬНОСТІ ЄПІСКОПА СОТЕРА ОРТИНСЬКОГО У США	230
Вавуліч В. РОСІЙСЬКО-СЕРБСЬКА ВІЙСЬКОВА СПІВПРАЦЯ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914-1915 рр.)	233
Богалейша С. ПРОЕКТИ СОЗДАНИЯ БЕЛОРУССКО-ЛИТОВСКОГО ГОСУДАРСТВА ВО ВРЕМЯ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ	235
Кукса О. ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА В БІЛОРУСІЇ ТА В УКРАЇНІ В 1917-1920 рр.	237
Глібіщук М. ВІДДІЛ ПРОПАГАНДИ ПРИ УРЯДІ А. ДЕНІКІНА	238
Карповець Ю. ПРОБЛЕМА ДИТИНСТВА І МАТЕРИНСТВА В БЛОКАДНОМУ ЛЕНІНГРАДІ	240
Ворон О. ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄВРЕЙСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЧЕХОСЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ	242
Віруцька С. ЯНОШ КАДАР І ЧЕХОСЛОВАЦЬКА КРИЗА 1968 РОКУ	245
Постоловський Р. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ ПЕРІОДУ «ПРАЗЬКОЇ ВЕСНИ» У ПОГЛЯДАХ ЧЕСТМІРА ЦІСАРЖА	247

Яковлєва Д. ХАРАКТЕР ТА ОСОБЛИВОСТІ ІСЛАМСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В ІРАНІ 1978-1979 рр.	249
Покляцька В. ДРУГА ХОЛОДНА ВІЙНА: ЗАГОСТРЕННЯ РАДЯНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ (1979-1985 рр.)	251
Пилипенко В. РЕАЛІЗАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ СРСР ЩОДО ІРАНУ В МЕЖАХ ІНІЦІАТИВ ООН, 1979 – 1989 рр.	254
Янчук О. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕГОВОРИ УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДИ В ПОЛЬЩІ ЗА “КРУГЛИМ СТОЛОМ”. ДО 25-РІЧЧЯ СТВОРЕННЯ ОБ’ЄДНАННЯ УКРАЇНЦІВ В ПОЛЬЩІ	256
Галушка-Адайкін А. КРИЗА РЕЖИМУ «НОВОГО ПОРЯДКУ» В РЕСПУБЛІЦІ ІНДОНЕЗІЯ	258
Грубінко А. ПЕРІОДИ І ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ПОЛІТИКИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ЩОДО СПІЛЬНОЇ ЗОВНІШНЬОЇ І БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЄС (1990-2014 рр.)	261
Грицай С. ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ МОДЕРНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ (1991 - 2011 рр.)	264
Андрощук І. ЧЕХІЯ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН	267
Вавринюк А. DEMOGRAFIA WYBRANYCH PAŃSTW ŚWIATA JAKO INTERDYSCYPLINARNY OBSZAR BADAŃ	268

ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ

Конопка В. ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА ХЛІБОРОБСЬКИХ МОТИВІВ У КАЛЕНДАРНІЙ ОБРЯДОВІСТІ УКРАЇНЦІВ	272
Хромова І. ЗНАКИ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ В НУМІЗМАТИЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ	275
Крайнік Ю. УНІВЕРСАЛИ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО XVII ст.	278
Шамсутдинова-Лебедюк Т. СІМЕЙНО-ШЛЮБНІ ВІДНОСИНИ В ІСЛАМІ: АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ	280
Гончар О. ВПЛИВ МИКОЛИ КОСТОМАРОВА НА СТАНОВЛЕННЯ НАУКОВОГО СВІТОГЛЯДУ ДМИТРА БАГАЛІЯ	283
Бойко Ю. ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД ПРАЦЬ ПРИСВЯЧЕНИХ ЖИТТЮ І ДІЯЛЬНОСТІ ЄВГЕНА ЧИКАЛЕНКА	285
Кравчук О. ПРОБЛЕМА РЕАБІЛІТАЦІЇ ОБРАЗУ Г. РАСПУТІНА В ПОСТРАДЯНСЬКІЙ РОСІЙСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ	289
Михальчук Р. ГОЛОКОСТ НА ТЕРИТОРІЇ РІВНЕНЩИНИ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ	291
Білоус Н. «ПАКТ МОЛОТОВА-РІББЕНТРОПА: ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ»	295
Сипко Б. ФРАНЦУЗЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРО МУСУЛЬМАНСЬКУ СПІЛЬНОТУ П’ЯТОЇ РЕСПУБЛІКИ	296
Мартинчук І. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ	299
Корнієнко Н. УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРО ВПЛИВ «РОСІЙСЬКОГО ФАКТОРУ» НА ПОЛІТИКУ США ЩОДО УКРАЇНИ у 2009-2012 рр.	302

РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, ОГЛЯДИ

Давидюк Р. ОСТАРБАЙТЕРИ З РІВНЕНЩИНИ: МІЖ ДВОМА ТОТАЛІТАРНИМИ РЕЖИМАМИ	305
--	-----

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	307
------------------------------------	-----

ЗМІСТ	309
--------------------	-----

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки РДГУ

Випуск 25

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів,
цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть
автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники.
Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання
Валерій Шеретюк

Комп'ютерна верстка
Вікторія Кравчук, Владислав Самсонюк

Обкладинка
Григорій Волохов

Підписано до друку 1.12.2014 р.
Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 65,1. Замовлення №164/1. Наклад 300

Видавець О. Зень
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія РВ № 26 від 6 квітня 2004 р.
вул. Кн. Романа, 9/24, м. Рівне, 33022;
0362-24-45-09; 068-025-067-4;
olegzen@ukr.net

Віддруковано засобами різнографічного друку
ПП Самборський І.О.
33028, м. Рівне, вул. Княгині Ольги, 8

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 25. – Рівне: О. Зень, 2014. – 313 с.

ISBN 978-617-601-107-1